

Maaïke de Graaf, Harm Smeenge
en William Gosling

UNIVERSITY OF AMSTERDAM

Bosgroepen

**Ontwikkeling van het Brabants
bos in het Holoceen**
*Inzichten vanuit de palynologie en
landschapsecologie*

Bemonstering van takken uit de boomkroon. foto Esther Lucassen

▲ Steengrus wordt vanuit een helikopter uitgestrookt boven de bossen. © Bosgroep Zuid

Tonnen gemalen steen uit de lucht: 'Operatie steenmeel' start maandag in de Maashorst

Donderdag 23 november 2023 | Het laatste nieuws het eerst op NU.nl

Droogte, brand en keverplagen: Europees bos zucht onder klimaatverandering

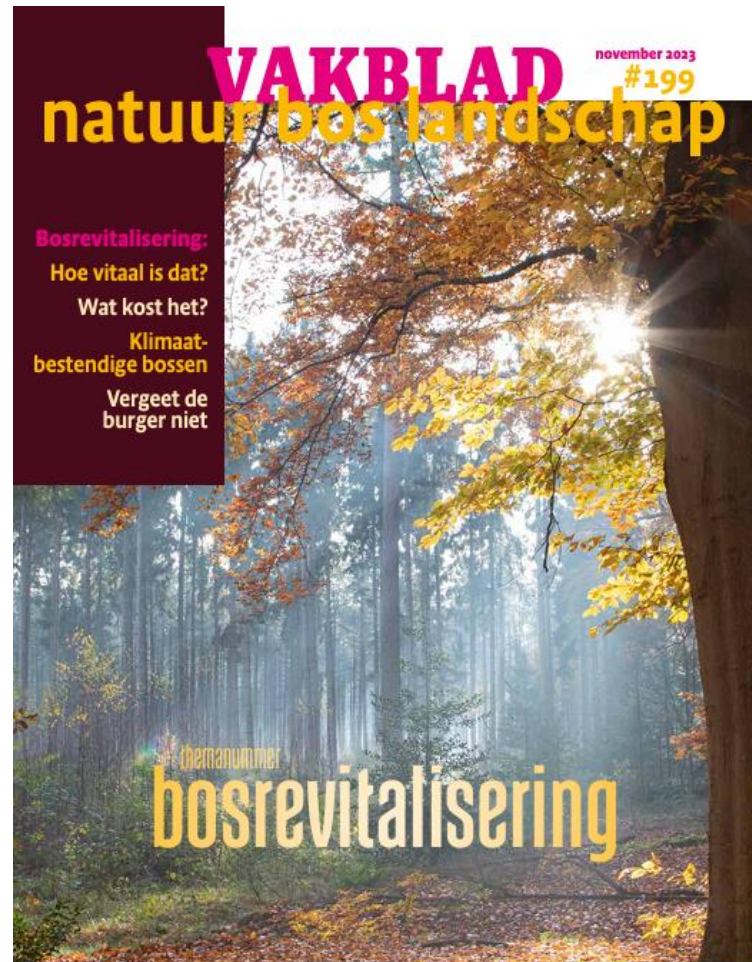
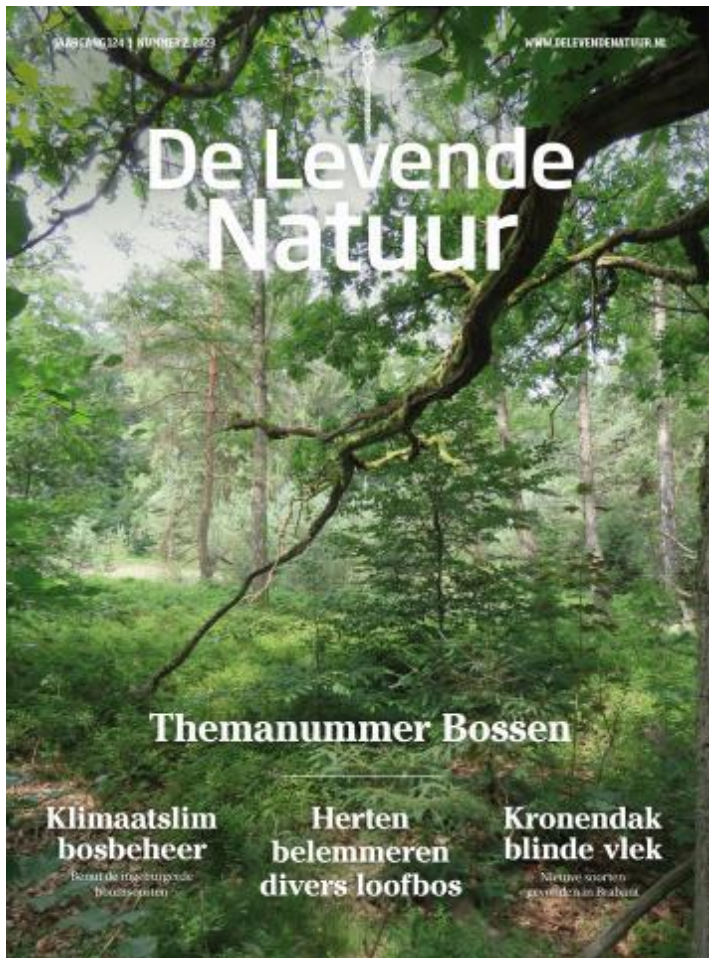
Met beter bosbeheer zou Nederland veel meer CO2 kunnen compenseren

Gert-Jan Nabuurs voelt dat het tij keert. Wordt tijd ook, vindt de hoogleraar. Beeld Gert-Jan Nabuurs

Dit bos is ten dode opgeschreven door droogte

Aanleiding en vragen

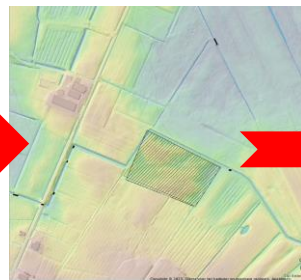
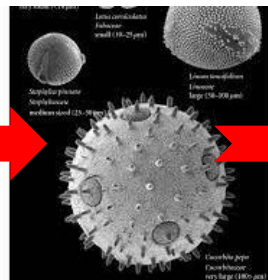
Gebrek aan historische referenties over bosontwikkeling op Brabantse zandgronden.

Onderzoeksvragen:

1. **Welke groeiplaatsen** kwamen voor in het Brabantse zandlandschap?
2. **Welke bostypen** kwamen voor?
3. **Waar in het landschap** kwamen deze bostypen voor?
4. **Hoe gebruiken we historische referenties?**

Onderzoeksaanpak

1. Zoeken bodemarchief (veen, begraven bodemprofielen)
2. Datering van pollensamenstelling
3. Monsterlocatie in relatie tot landschapskenmerken
4. Integratie stuifmeelonderzoek en plantengemeenschappen
5. Integratie plantengemeenschappen en (referentie)landschap
6. Doorkijk naar herstelmaatregelen

synbiosys
NEDERLAND

Onderzochte profielen

Geologie		Archeologie		Mens	Profielen
Holoceen	Subatlanticum	Nieuwe tijd	1500 - heden	staatsamenleving	Langenboom Hoenderboom (Someren) Klokven
		Middeleeuwen	450 na Chr.		
		Romeinse tijd	12 v Chr.	late landbouwers	
		Ijzertijd	800 v Chr.		
	Subboreaal	Bronstijd	2000 v. Chr.	vroeg boeren	
		Nieuwe Steentijd	5300 v Chr.		
	Atlanticum			jager - verzamelaars	
	Boreaal	Midden Steentijd	9700 v. Chr.		
Preboreaal					
Pleistoceen	Laat glaciaal	Oude Steentijd	< 9700 v Chr.		

Pollendiagram Langenboom

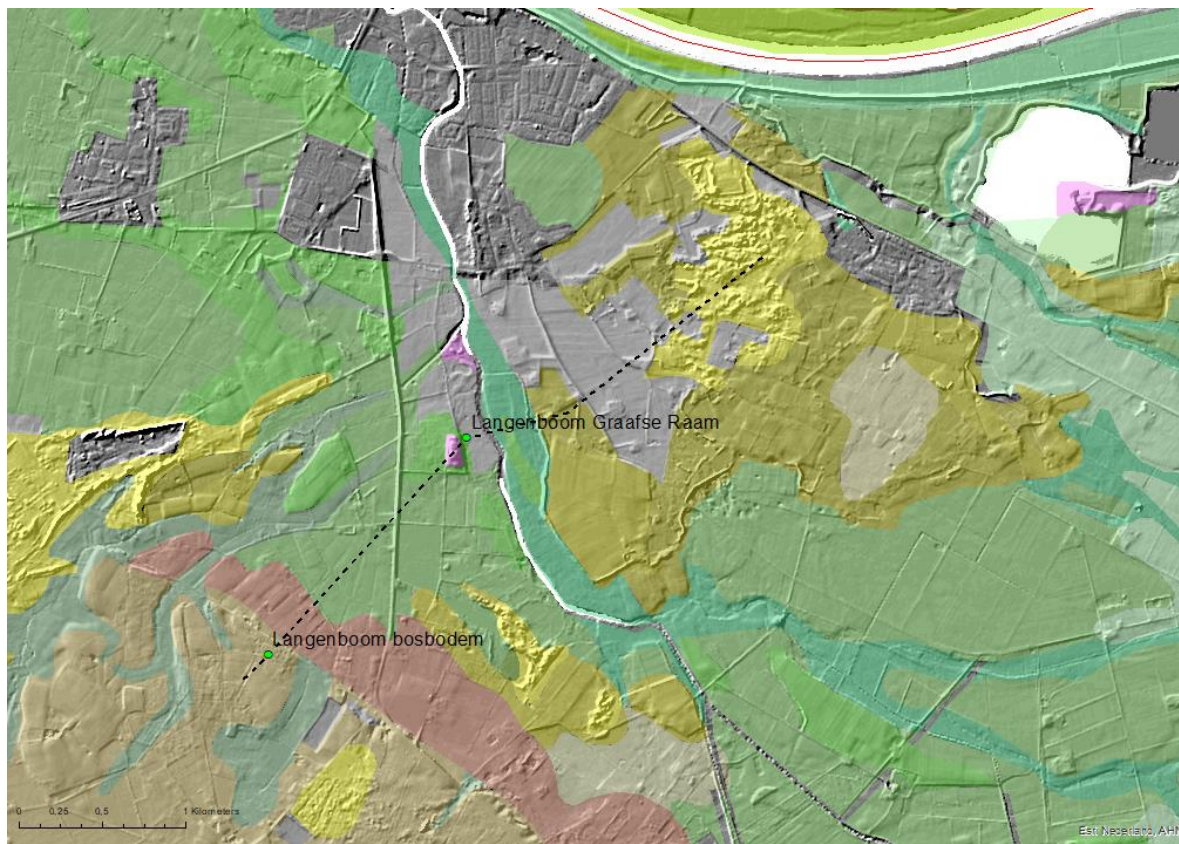

Langenboom

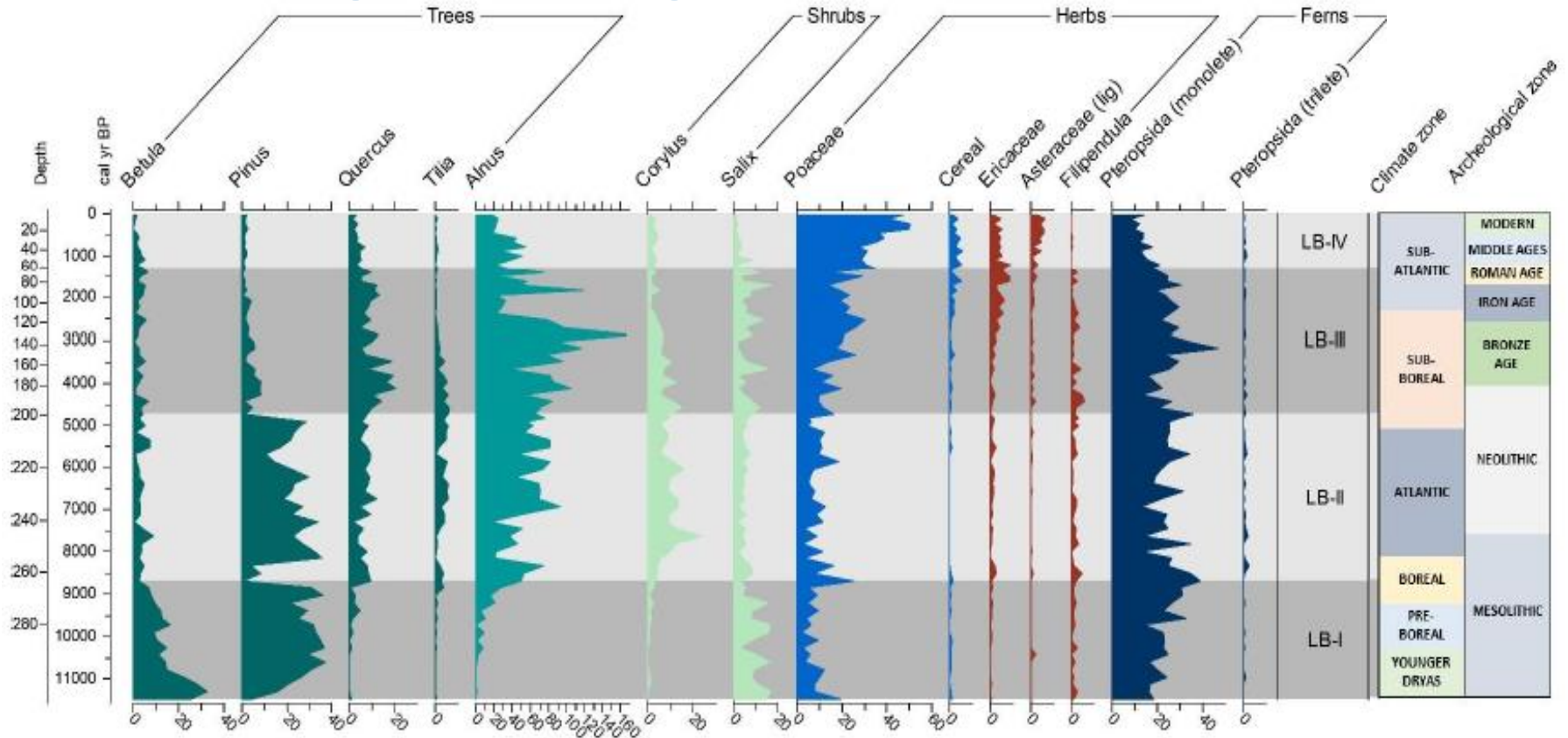

Geomorfologie Langenboom

- Investigated sites
- Transect
- Dalvormige laagte
- Dekzandrug
- Dekzandvlakte
- Dekzandwelingen
- Horstglooiing
- Laagte ontstaan door afgraving
- Laagte zonder randwal
- Landduinen met bijbehorende vlakten en laagten
- Meanderruggen en -geulen
- Oeverwal
- Plateau-achtige horst
- Restgeul
- Storthopen met grind-, zand-, kleigaten of ijzerkuilen
- Terrasafzettingwelingen
- Terrasrest-rug
- Terrasvlakte
- Vlake ontstaan door afgraving en/of egalisatie
- Vlake van rivierafzettingen
- Vlake van ten dele verspoelde dekzanden of löss

Pollendiagram Langenboom (Schouten, 2023)

Reconstructie 3 dieptes passend bij bodemkenmerken en veranderingen in pollensamenstelling

Start grote ontginningen

Prehistorische landbouw

Holoceen start

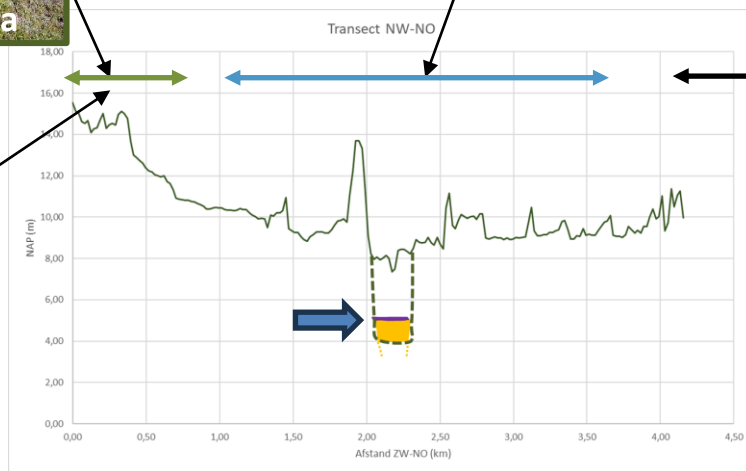
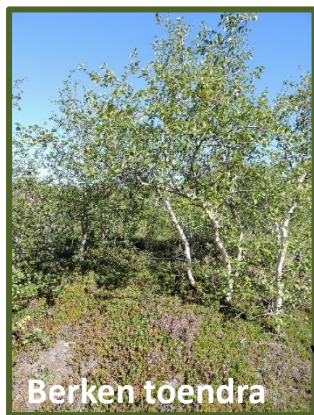
Geologie	Fase	BP-jaren ¹	Jaren v.C./AD ²	Archeologie ³	Fases	Aarde ⁴	Mens ⁵	Processen ⁴	Natuur ⁶
Holoceen	Subatlantikum	3.000-0	1.000 v.C. - heden	1850-heden	C	koeler	staats-samenlevingen	verstuivingen	veel cultuurplanten (rogge, later ook korenbloem en boekweit)
				1650-1850 AD	B				
				1500-1650 AD	A				
				1250-1500 AD	laat B				
				1050-1250 AD	laat A				
				450-1050 AD	vroeg				
				270-450 AD	laat				
				70-270 AD	midden				
				12 v.C.-70 AD	vroeg				
				250-12 v.C.	laat				
Holoceen	Subboreaal	5.000-3.000	3.700-1.000 v.C.	500-250 v.C.	midden	warmer	late landbouwers	regionale ontbossingen	beuk > 5%, haagbeuk > 1%
				800-500 v.C.	vroeg				
				1.100-800 v.C.	laat				
				1.800-1.100 v.C.	midden				
				2.000-1.800 v.C.	vroeg				
				2.850-2.000 v.C.	laat				
				4.200-2.850 v.C.	midden				
				5.300-4.200 v.C.	vroeg				
				6.450-4.900 v.C.	laat				
				7.100-6.450 v.C.	midden				
Holoceen	Atlantikum	8.100-5.000	7.000-3.700 v.C.	4.200-2.850 v.C.	midden	8.2-event, kouder	vroeg	vroeg	beuk > 1%, iep < 5%, granen
				5.300-4.200 v.C.	vroeg				
				6.450-4.900 v.C.	laat				
				7.100-6.450 v.C.	midden				
				8.200-7.000 v.C.	laat				
				9.200-8.200 v.C.	midden				
				9.300-9.200 v.C.	vroeg				
				9.700-9.300 v.C.	midden				
				9.700-7.100 v.C.	vroeg				
				10.150-9.700 v.C.	midden				
Holoceen	Boreaal	9.150-7.900	8.200-7.000 v.C.	4.200-2.850 v.C.	midden	8.2-event, kouder	vroeg	vroeg	els en eik overheersen; den neemt af; iep > 5%
				5.300-4.200 v.C.	vroeg				
				6.450-4.900 v.C.	laat				
				7.100-6.450 v.C.	midden				
				8.200-7.000 v.C.	laat				
				9.200-8.200 v.C.	midden				
				9.300-9.200 v.C.	vroeg				
				9.700-9.300 v.C.	midden				
				9.700-7.100 v.C.	vroeg				
				10.150-9.700 v.C.	midden				
Holoceen	Pre boreaal	9.700-9.150	9.200-8.200 v.C.	4.200-2.850 v.C.	midden	8.2-event, kouder	vroeg	vroeg	beuk > 1%, iep < 5%, granen
				9.850-9.750	vroeg				
				9.700-9.150	midden				
				9.200-8.200 v.C.	laat				
				8.200-7.000 v.C.	midden				
				7.000-3.400 v.C.	vroeg				
				3.400 v.C.	midden				
				3.400 v.C.	vroeg				
				7.000 v.C.	midden				
				7.000 v.C.	vroeg				
Holoceen	Laat Glaciaal	10.150-9.850	9.700-9.300 v.C.	4.200-2.850 v.C.	midden	8.2-event, kouder	vroeg	vroeg	beest landschap
				9.700-9.150	vroeg				
				9.200-8.200 v.C.	midden				
				8.200-7.000 v.C.	laat				
				7.000-3.400 v.C.	vroeg				
				3.400 v.C.	midden				
				3.400 v.C.	vroeg				
				7.000 v.C.	midden				
				7.000 v.C.	vroeg				
				10.150-9.850	midden				
Holoceen	Laat Glaciaal	10.550-10.150	10.700-9.700 v.C.	4.200-2.850 v.C.	midden	8.2-event, kouder	vroeg	vroeg	beest landschap
				9.700-9.150	vroeg				
				9.200-8.200 v.C.	midden				
				8.200-7.000 v.C.	laat				
				7.000-3.400 v.C.	vroeg				
				3.400 v.C.	midden				
				3.400 v.C.	vroeg				
				7.000 v.C.	midden				
				7.000 v.C.	vroeg				
				10.550-10.150	midden				
Holoceen	Laat Glaciaal	10.950-10.550	11.000-10.700 v.C.	4.200-2.850 v.C.	midden	8.2-event, kouder	vroeg	vroeg	beest landschap
				9.700-9.150	vroeg				
				9.200-8.200 v.C.	midden				
				8.200-7.000 v.C.	laat				
				7.000-3.400 v.C.	vroeg				
				3.400 v.C.	midden				
				3.400 v.C.	vroeg				
				7.000 v.C.	midden				
				7.000 v.C.	vroeg				
				10.950-10.550	midden				
Holoceen	Allersid	11.900-10.950	12.000-11.000 v.C.	4.200-2.850 v.C.	midden	8.2-event, kouder	vroeg	vroeg	beest landschap
				9.700-9.150	vroeg				
				9.200-8.200 v.C.	midden				
				8.200-7.000 v.C.	laat				
				7.000-3.400 v.C.	vroeg				
				3.400 v.C.	midden				
				3.400 v.C.	vroeg				
				7.000 v.C.	midden				
				7.000 v.C.	vroeg				
				11.900-10.950	midden				

Bronnen

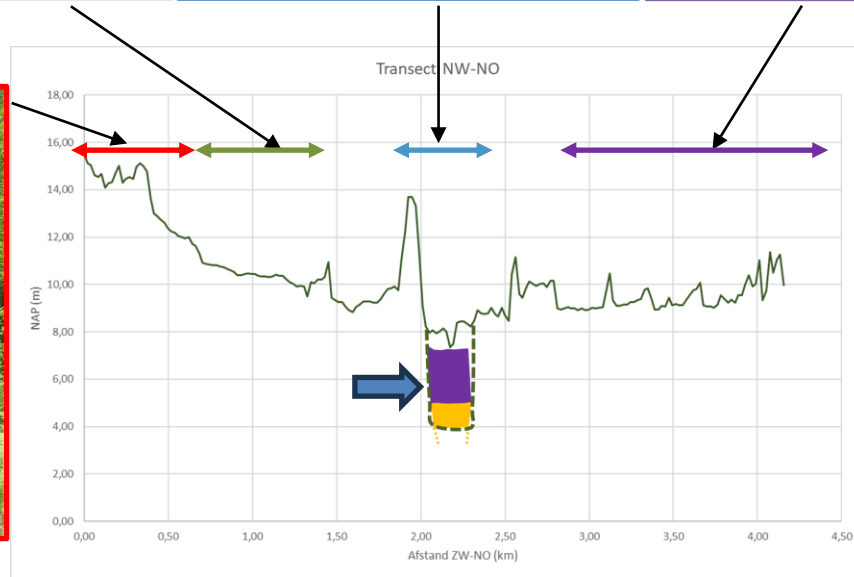
- 1) Ongekalibreerde koolstofjaren: Van der Hammen & Wijmstra, 1971, p. 64; Hoek, 1997, p.115-123; Hoek & Bohncke, 2001, p. 128-131.
- 2) 2-sigma gekalibreerde en omgerekende afgeronde kalenderjaren: OxCal 4.2. Curve, Intcal09.
- 3) Archisindeling RCE.
- 4) Jansen *et al.*, 2007; Ljungqvist, 2010; Groenewoudt & Smit, 2014; Stouthamer *et al.*, 2015, p. 293-294, waarbij de processen gelden voor Hoog-Nederland.
- 5) Naar Louwe Koolmans *et al.*, 2009; Groenewoudt & Smit, 2014.
- 6) Naar Zagwijn, 1986; Stouthamer *et al.*, 2015, p. 230.

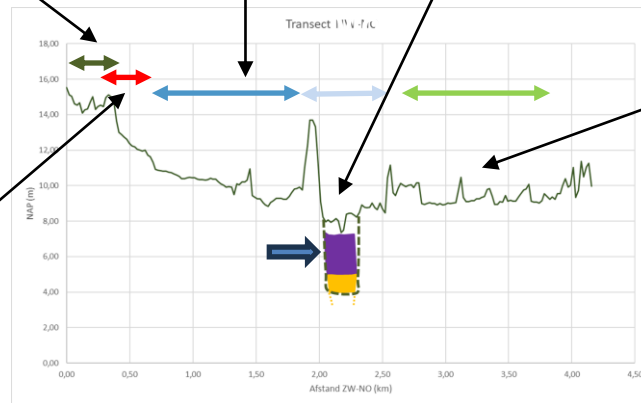
Overgang Pleistoceen – Holoceen, 9856-9394 voor Chr.

Midden tot Late Steentijd, 3011-2864 voor Chr.

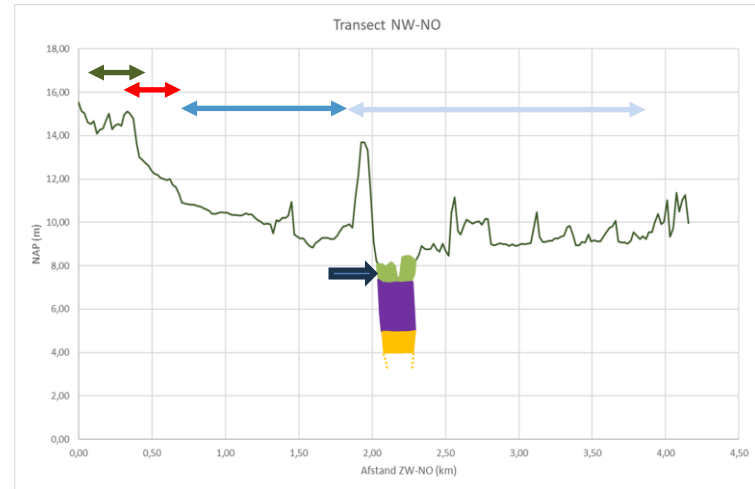

Late IJzertijd tot Vroeg Romeinse tijd, 52 voor Chr. tot 64 na Chr.

Middeleeuwen en jonger (*Fagopyrum* curve)

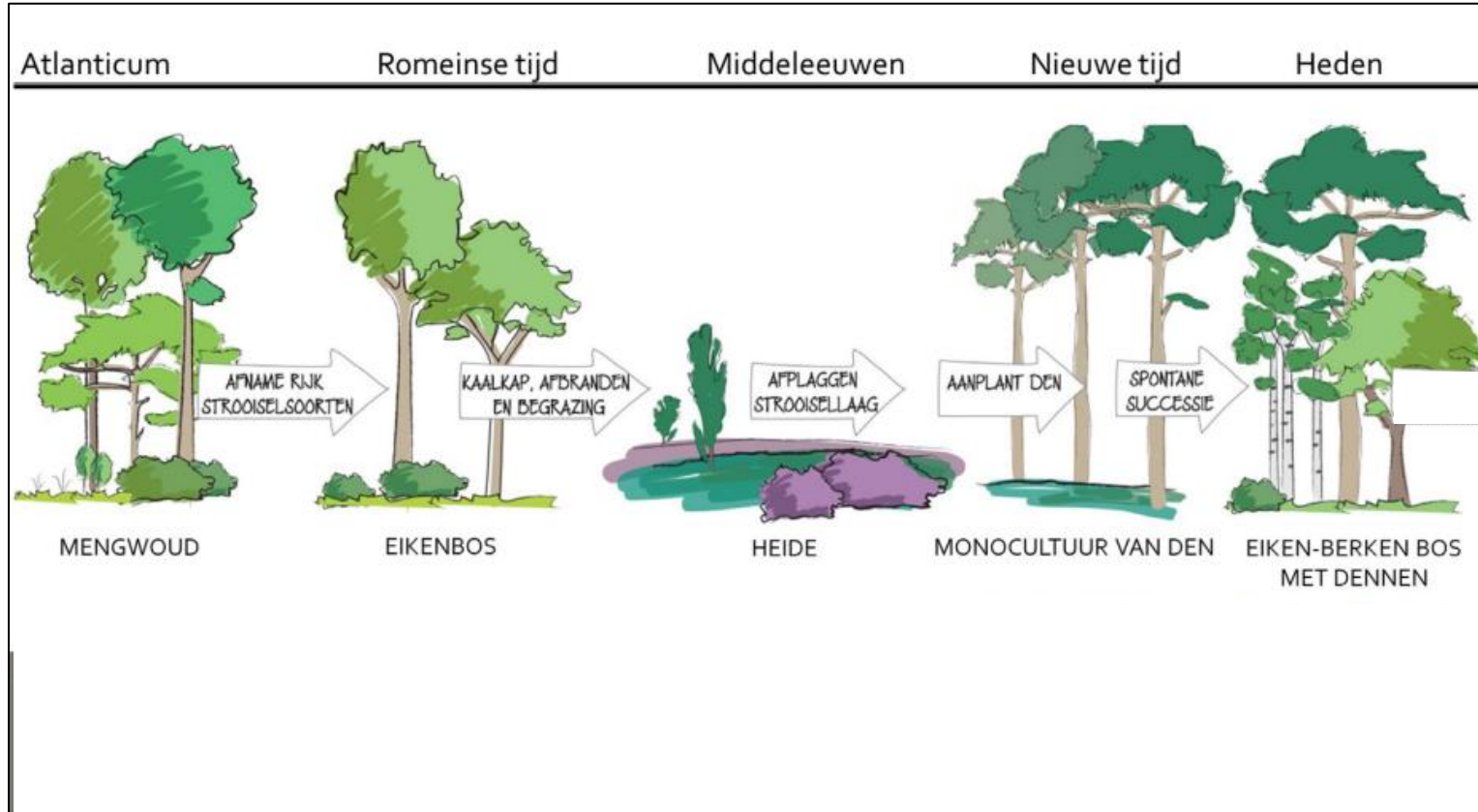

Archeologie		Mens	Dennen- Berkenbos	Rijk Eikenbos	Arm Eikenbos	Profielen
Nieuwe tijd	1500 - heden	staatssamenleving				
Middeleeuwen	450 na Chr.					
Romeinse tijd	12 v Chr.	late landbouwers				
Ijzertijd	800 v Chr.					
Bronstijd	2000 v. Chr.	vroege boeren				
Nieuwe Steentijd	5300 v Chr.					
Midden Steentijd	9700 v. Chr.					
Oude Steentijd	< 9700 v Chr.	jager - verzamelaars				

Conclusie historische referenties

- **Landschap bestond uit gradiënten en fijnmazig mozaïek:**
  - Arm – rijk
  - Droog - nat
- **Rijke groeiplaatsen in het Brabants zandlandschap**
  - In ieder geval tot ver in Romeinse tijd, mogelijk lokaal ook in Middeleeuwen
  - Vanaf Middeleeuwen weinig bos
  - Impact van de mens op standplaats werd steeds groter
  - Rijkere soorten hebben zich gehandhaafd in het landschap:
    - In rijkere milieus: leem, grondwater gevoede locaties
    - In armere milieus: langs wegen, in houtwallen/singels, op erven

Historische referentie?

Zijn er nog rijkere groeiplaatsen op de zandgronden?

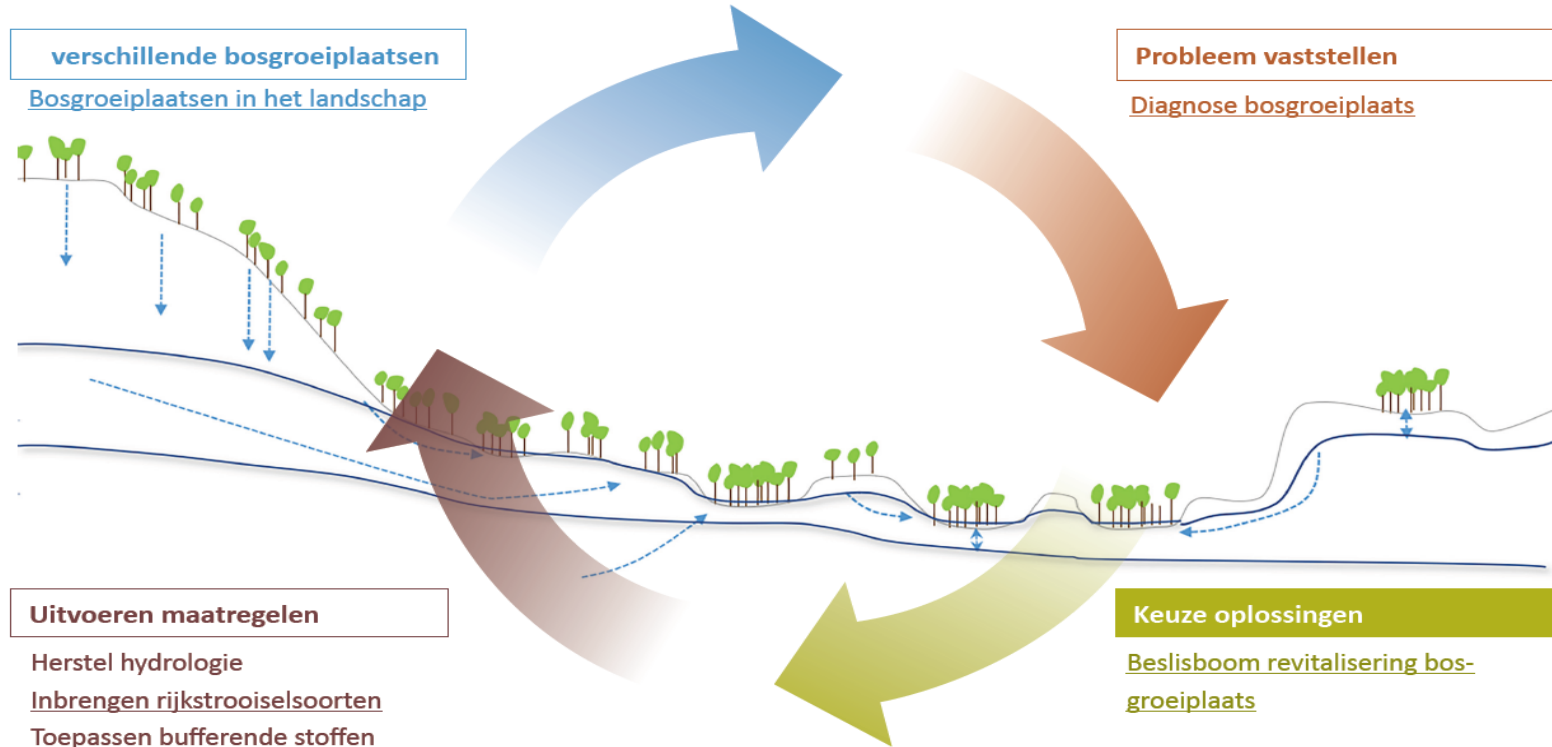
- **Leemlaagjes in de ondergrond**
- **Overstoven profielen**

Bestaande data mist de complexiteit en variatie van de werkelijkheid

- **Dus: ga het veld in, kijk, boor in de wortelzone!**

Op weg naar systeemherstel

Bosgroepen

Dank voor uw aandacht. Vragen?